
СОЦІОЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.162.1'373.7:392:398.332.4

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262406>

О. А. Войцева,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства;*

В. В. Тожисва,

канд. філол. наук,

*Національний університет «Одеська політехніка»,
старший викладач*

кафедри професійно орієнтованої польської мови

ЗИМОВА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ТА ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ФОНДІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто фрагмент явища духовної культури слов'янських народів – зимовий цикл календарної обрядовості поляків та його представлення в семантиці обрядової фразеології, архаїчну основу якої становлять міфологічні уявлення, заборони, повір'я давніх слов'ян. Мета праці полягає в об'єктивації символічного значення ритуально-святкової календарної обрядності у фразеології польської мови, що віддзеркалює язичницькі та християнські вірування наших предків.

Встановлено, що, незважаючи на вагомий ступінь еволюційних перетворень, обряди зберігають у польській культурі генетично споріднену міфологічну семантику та елементи архаїчних структур (зокрема, цикл зимових звичаїв поєднує поминальний характер і перехід до формування нової реальності), а з погляду мовного вираження вони представлені фразеологічними єдностями, зрощеннями, словосполученнями, пареміями.

Дослідження показує, що польський національний календар тісно пов'язаний із католицьким, що зумовлює вживання у фразеологічних одиницях християнської лексики (*trąbienie na adwent; różga Mikołaja; obchodzić wigilię; boże drzewko; dzielić się (łamać) oplatkami; stajenka betlejemska; Kto się zaleca w adwencie, będzie miał żonę na święta. W wigilię Jędrzeja świętego ujrzymy oblubieńca swojego. Їwiktę Mikołaj wilkom pyski na kiydki zamyka.*).

Семантика обрядової фразеології польської мови підтверджує загальну архаїчну основу в різних способах її вираження, відмінності спостерігаємо в назвах символічних дій та ритуальних предметів.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні календарної обрядовості у фразеології слов'янських мов.

Ключові слова: обряд, зимова календарна обрядовість, фразеологія, семантика, польська мова.

O. A. Voytseva,

ScD, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

General and Slavic Linguistics Department Head;

V. V. Tozhyieva,

PhD in Philology,

National University «Odesa Polytechnic»,

Polish Language Department Senior Lecturer

WINTER CALENDER RITUAL AND ITS VERBALISATION IN PHRASILOGICAL POLISH LANGUAGE FUND

In this article we consider a fragment of the phenomenon of the spiritual culture of Slavic people – winter cycle of the calendar ritual of Polish people and its reflection in semantics of ritual phraseology, the archaic basis of which represent mythological notions, prohibitions and beliefs of ancient Slavs.

The aim of the work is to objective the symbolic meaning of ritual and festive calendar ceremonies in phraseology of the Polish language, that reflects the pagan and Christians faith of our ancestors.

It is established, that despite of significant degree of evolutionary transformations, the rituals are preserved in polish culture genetically related mythological semantic and elements of archaic structures (in particular, the cycle of winter traditions combines a memorial character and transition to forming a new reality), and from the point of view of language expression they are presented by phraseological units, splices, word combinations and paremias.

The research proves, that Polish national calendar is tightly connected with the Catholic one, which results in usage Christian lexis in phraseological units (*trąbienie na adwent; różga Mikołaja; obchodzić wigilię; boże drzewko; dzielić się (łamać) opłatkiem; stajenka betlejemska; Kto się zaleca w adwencie, będzie miał żonę na święta. W wigilię Jędrzeja świętego ujrzymy oblubieńca swojego. Święty Mikołaj wilkom pyski na kłódki zamyka.*). The semantics of ritual phraseology of the Polish language confirms the common archaic base in its different ways of expression, the differences we see in names of symbolic actions and ritual objects.

We see the perspectives of the research in further studying of calendar rituals in phraseology of Slavic languages.

Key words: ritual, winter calendar rituals, phraseology, semantics, the Polish language.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Обряд як складову частину традиційної народної духовної культури вивчають у славістиці історики, етнографи, фольклористи, лінгвісти. Обряд – це «десакралізований ритуал, який містить традиційні дії та супроводжує важливі моменти життя й діяльності людини й людської спільності. Ритуал об'єднує ті форми поведінки, які за своєю суттю є знаковими, символічними». [3, с. 19]. Натомість звичай визначають як «стереотипізований спосіб поведінки, який відтворюється в певному суспільстві або соціальній групі та є звичним для їхніх членів». [3, с. 20].

Незважаючи на вагомий ступінь еволюційних перетворень, обряди зберігають у польській культурі генетично споріднену міфологічну семантику та елементи архаїчних структур (зокрема, цикл зимових звичаїв поєднує поминальний характер і перехід до формування нової реальності), а з погляду мовного вираження вони представлені образними фразеологічними одиницями.

«У фразеологічному фонді фіксуються та транслюються від покоління до покоління концептуальний та культурний «генотип» народу, його морально-етичні, естетичні установки та норми, ціннісні орієнтації, пріоритети, стереотипи, психологічні і культурні архетипи, сценарії суспільно-політичного життя» [2]. У зв'язку з цим актуальність всебічного вивчення явищ духовної культури слов'янських народів, зокрема її фрагмента – зимового циклу календарної обрядовості, впливає із необхідності встановити, як поляки сприймають себе і навколишній світ, віддзеркалюють це в семантиці обрядової фразеології, архаїчну основу якої становлять міфологічні уявлення, заборони, повір'я давніх слов'ян.

Аналіз досліджень проблеми. Підстави для етнолінгвістичного дослідження лексики, пов'язаної з календарно-обрядовим циклом, представлені в працях В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, В. В. Виноградова, Ф. де Соссюра й інших учених. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. польські науковці (А. Вежицька, Є. Бартмінський, Я. Зенкова, Р. Гжегорчикова, Й. Мацкевич, С. Небжеговська, Р. Токарський та ін.) досліджували народну культуру і мову з використанням даних загальнонародної мови й діалектології, фольклористики, історії, аксіології [4, с. 29–38].

Предметом нашого дослідження є обрядова фразеологія різдвяно-новорічного циклу в польській мові – фразеологічні єдності, зрощення, сполучення, паремії.

Мета проведеного дослідження – об’єктивація символічного значення ритуально-святкової календарної обрядності у фразеології польської мови, що віддзеркалює язичницькі та християнські вірування наших предків.

Виклад основного матеріалу. До складу календарного ритуального словника входить таксономічна група хрононімів – назв свят, днів, періодів і святкових комплексів. Це лексична категорія, яку використовують для найменування, індивідуалізації та ідентифікації часових відрізків різної довжини.

Зимова обрядовість, що згрупована навколо різдвяно-новорічного циклу, відрізняється стійкою повторюваністю всіх її головних компонентів у різних слов’янських мовах. У ній переплітаються язичницькі ритуали слов’ян (святкові ворожіння, культ померлих предків, відвідування душами померлих будинків родичів, колядки, колядування тощо) та християнські обряди (*Адвент* у католицизмі – передріздвяний період; одне з головних християнських свят – *Різдво Христове* – 25 грудня за григоріанським календарем). Після прийняття християнства в народних уявленнях на підставі синтезу язичницької та християнської моделей виникла нова картина світу і пов’язані з нею сезонні ритуали, в яких із язичницькими персонажами співвідносилися святі подвижники, мученики, апостоли, Бог.

Обрядова фразеологія – система знаків, що віддзеркалює структуру, семантику та символіку обрядовості. «Структура обрядовості та її семантика є ніби підтвердженням різних і схожих аспектів у екстралінгвістичній площині або, навпаки, через назву ритуалу дозволяє провести реконструкцію вже неіснуючих фрагментів структури обряду», – наголошує К. Рутковська [9, s. 93].

Обрядова фразема (далі ОФ) як одиниця обрядової фразеології «становить найбільший інтерес у зіставно-типологічному висвітленні» [3, s. 65–66]. Е. Скорупська-Рачинська зазначає, що «...форма та зміст (обрядових фразеологізмів та паремій) є своєрідним віддзеркаленням людських переживань, поведінки та досвіду» [8, s. 297], що зумовлює складність обрядового тексту, яка «полягає в єдності акціонального (виявленого в діях учасників обряду), вербального (словесного), локативного (просторового) й реалемного (предметного) планів» [3, с. 66].

Календарна обрядовість зимового циклу в поляків охоплює період від передодня дня пам’яті святої Катерини Александрійської (*Ħwiktą Katarzyna Aleksandryjska*) 24 листопада до закінчення карнавалу (*karnawał, zapusty*), після якого починався Великий піст [5, s. 32].

У термінології зимових обрядів виділяємо такі лексико-семантичні групи: 1) хрононіми (*Dzień św. Andrzeja, mikołajki, Wigilia Bożego Narodzenia, Trzech Króli*); 2) назви ритуалів (*wróźby miłosne, ognie św. Andrzeja, trąbienie na Advent, skubaczki*); 3) агенти (*przebierańcy, kołędnicy*); 4) зооніми (*tur, pies, kogut, kot, koń*); 4) номінації ритуальних реалій (*pierścionek, wstążka*,

różaniec, liść, laleczka, roratnica, różga Mikołaja, wilki); 5) назви обрядових страв (*biały żur, zupa grzybowa*).

«Польські свята поділяються на *uroczyste, wielkie, tradycyjne i doroczne*. Щодо Різдва (*Bożego Narodzenia*) говорять про перше та друге свято, тобто перший і другий святковий день. Свята можна *obchodzić, zachowywać, wyprawiać, urządzić, spędzić gdzieś; na święta się zaprasza* ('*na przyjęcie świąteczne*'); *życzy się komuś wesołych świąt*» [6, s. 297].

За допомогою суфіксального способу від антропоніма *Andrzej* утворено хрононім *andrzejki* (*andrzejówki, jędrzejówki*) – День Андрія (Калити) від імені апостола Андрія (< *Andrzej* (іміє), *Jędrzej* (ап з XVI. ст. перейшло в е) [ЛКС, с. 13–14]. Ця номінація позначає в польській мові: «1) вечір 29 листопада напередодні свята, присвяченого апостолу, учневі Ісуса Христа, Андрію Первозванному» – *dzień św. Andrzeja Apostoła*; „2) етн., езотер. народну забаву, пов’язану з ворожіннями на наречених (*wróżby miłosne*), у якій беруть участь незаміжні дівчата” (з XVI ст.) [WSJP PAN]. У польській народній традиції з’явилася легенда, за якою св. Андрію приписували магічні здібності. Тому дівчата ввечері та вночі напередодні дня святого Андрія ворожили, намагалися дізнатися ім’я майбутнього нареченого, його професію, зовнішність, характер і свої шанси на взаємне кохання: *Noc Andrzeja świętego przyniesie nam narzeczonego. Na wigilietego Andrzeja biyska pannom nadzieja. W wigilię Jędrzeja świętego ujrzymy oblubieńca swojego. W noc świętego Andrzeja, pannom (dziewkom) z wróżby nadzieja*. Натирали часником пороги і віконні папрати (щоб у будинок не проникли злі духи), знімали черевик із лівої ноги та кидали його через плече (якщо він показував на двері, то очікували заміжжя), звертали особливу увагу на сни, що приснились цієї ночі: *Której but na progu stanie – pierwsza panna na wydanie. Na święty Jędrzej szukają baby przędzy*. До наших днів збереглося ворожіння на воску та воді [7, s. 244-250; ЛКС, с. 14]: *Dziń cieć wosku ci ukaie, co ci iycie niesie w darze*.

Andrzejki у своєму другому значенні фігурують у таких ОФ: *wracać z andrzejek; urządzić, organizować andrzejki; bawić się na andrzejkach*. Це свято, хоч утратило магічний характер, і досі є улюбленим днем розваг серед молоді, тому не дивно, що поряд із традиційними назвами цього дня і ночі (*wigilia św. Andrzeja, imieniny św. Andrzeja; wieczór andrzejkowy; wieczornica, zabawa, noc andrzejkowa*) з’явилися й нові ОФ, які фіксують сучасні реалії (*bal andrzejkowy; dyskoteka, impreza andrzejkowa*). Крім того, спостерігаємо ОФ зі збірною конотацією: *andrzejkowe obrzędy, tradycje, wróżby, zwyczaj*. Акціональний план репрезентують ОФ *lać wosk i lanie wosku (przez dziurkę od klucza/przez uszko klucza)* – один із найпоширеніших обрядів ворожіння, коли лили розтоплений віск через отвір ключа. У символічному плані отвір ключа вказував на перехід між світами [5, s. 159]. Інші обряди ворожіння знаходять віддзеркалення в таких ОФ: *wyścig butów* (черевики розставляли в ше-

ренгу; черевик тієї дівчини, який швидше дістався порогу, вказував на те, що невдовзі вона вийде заміж), *liczyć kółki w płocie* (їх парна кількість указувала на заміжжя), *sadzić wiśnie/czereśnie* (гілочку вишні чи черешні ставили у воду, якщо на Різдво вона розквітала, означало, що скоро буде весілля). Щодо ритуальної їжі, то в польській традиції відсутній обряд калити, який широко представлений в українській [3, с. 63]. Дівчата пекли коржики і розкладали їх на підлозі, впускали пса – чий коржик з'їсть перший, означало, що цього року його виконавиця вийде заміж перша. Підсумовуючи, можемо сказати, що ворожіння на Андрія мали передовсім матримоніальний характер, оскільки «шлюб був одним із проявів упорядкування світу...» [5, s. 160].

Наступний хрононім зимового календарного циклу *adwent*, *Adwent* (заст. *przedgody*) запозичений із лат. *adventus* «прихід», позначає у римокатоликів та протестантів період посту (починається за чотири тижні до Різдва Христового). Слово увійшло до польської мови в другій половині XV ст. [WSJP PAN; ЛКС, с. 12]: *W adwenta same posty i ъwikta. Kto ziemię w adwent pruje, ta mu trzy lata choruje. W adwenta spoczywa ziemia święta. Kto się zaleca w adwencie, będzie miał żonę na święta.*

У польських прислів'ях також стверджується: *Narodzenie adwent czyni. Kto się w adwencie żeni, temu w zapusty się odmieni.* На Підляшші про настання адвента сповіщали, трубили в дерев'яний ріг: *trąbienie na adwent/otrąbanie, czyli ogłaszanie adwentu*: У цей час поляки беруть участь у богослужіннях, присвячених Богоматері – *roratach* (запозичене слово, що починає релігійну пісню *Rorate caeli desuper* «Кропите, небеса, згори...»), під час яких на вітарі запалюють велику свічку (*roratnica*) [ЛКС, с. 150]. Вечорами у селах жінки-сусідки зустрічалися, виконували домашню роботу, обскубували пух та пір'я у птиці (*piórka/skubaczki/podskubki*) [7, s. 252–256].

Адвент у католиків є періодом очікування на народження Христа та духовним часом приготування до цієї значної події, тому виокремлюємо групу ОФ, які вказують на цей часовий проміжок: *adwentowy czas; czas, dni, okres, cztery tygodnie adwentu; koniec, któraś niedziela, początek, połowa, któryś tydzień adwentu; czas, dni, niedziela przed adwentem*. Релігійний характер свята відзеркалюють ОФ: *roraty adwentowe, poranne; lampion adwentowy; liturgia, teksty liturgiczne adwentu*. На початку щоденних ранкових служб, присвячених Пресвятій Богородиці (*roraty adwentowe, poranne; msza roratnia; jutrznia adwentowa*), запалюють свічки (*świeca adwentowa*), які ставлять до спеціальних світильників чотирикутної форми з зображенням на стінках біблійних сцен (*lampion adwentowy*). Оскільки служба починається затемна, ці свічки освітлюють шлях додому. Наступним звичаєм, що символізує очікування, є *wieniec adwentowy* – оздоба з хвої та чотирьох свічок, які запалюють по черзі на честь кожної неділі адвенту: перша – символ пробачення, яким були обдаровані Адам і Єва, друга – віри Авраа-

ма, якому Бог обіцяв землю обітовану, третя – радості Давида, що з його родини вийде Спаситель, четверта – вчення пророків [1]. Сучасною традицією, яку обожнюють діти, є *kalend arządwentowy*, який складається з 24 віконець, за якими сховані цукерки чи інші ласощі. Відлік починається 1 грудня і закінчується в переддень Різдва. У такий спосіб зміцнювалася атмосфера очікування на свята Різдва Христового.

По всій території Польщі серед дітей та молоді популярне свято *mikołajki* – день 6 грудня, присвячений пам'яті св. Миколая (św. *Mikołaj*), відомий із XIX ст. [WSJP PWN; 6, s. 26; ЛКС, с. 113]: *Gdy śnieg pada mówią, że święty Mikołaj brodą trzęsie. Na Mikołaja porzuż wyz i zaprzki sanie.*

Хрононім утворений за допомогою суфіксального способу номінації подібно до лексеми *andrzejki*. Варто зауважити, що такий процес номінації є властивим для назв свят та традицій у польській мові, пор. найсучасніше утворення *walentynki*; ці лексеми виступають у формі множини (т. зв. *pluralia tantum*) так само, як і загальні назви обрядів та звичаїв (пор. *chrzciny, imieniny*).

У польських народних звичаях св. Миколай був патроном домашніх тварин та їхніх стад, захисником вовків: *Їwіkty Mikołaj wilkom pyski na kydki zamyka*. У зимову холоднечу запалювали багаття, приносили в костел вінки з льону та конопель, на які клали курячі і гусячі яйця (*wilki*). Цього дня діти зустрічаються зі св. Миколаєм (переодягнутим у костюм святого чоловіком), який дарує їм подарунки, а неслухняним дітям – березові гілки (*różga Mikołaja*): *Na świętego Mikołaja czeka dzieci cała zgraja; «ktoś» wierzy w [Świętego] Mikołaja* [WSF JP].

Номінацію *Wigilia* (заст. *Wigilija, Wilija*) (< лат. *vigilia* „переддень важливого свята”, *vigil* „неспання”) запозичено до календарно-обрядової термінології польської мови з релігійної в XVI ст. У сучасній польській мові означає: «1) книжн. переддень будь-якого свята чи важливої події; 2) урочисту вечерю з нагоди Різдва» [WSJP PAN]: *obchodzić, urządzić, wyprawić wigilię*.

Святвечір Різдва Христового (*Wigilia Bożego Narodzenia*) (уведений до літургійного календаря у VI ст., святкується 24 грудня) вважається найважливішим і наймагічнішим святом зимового циклу в поляків. Назва утворена на підставі тричленного вільного словосполучення. Згідно з польською традицією, цей день починає відлік обрядового року: *Jaka Wigilia, taki cały rok. Jeśli dzień wigilijny pogodny, roczek będzie urodny*.

У будинках діють обов'язкові заборони: не можна сваритися, позичати щось у сусідів. До забобонних переказів належать такі: на святвечір під снігом розквітають квіти, вода в колодязях має лікувальні властивості. Душі померлих приходять до своїх родичів, до них звертаються із такими словами: *Posuń się duszyczko; uciekajcie wszystkie dusze, bo ja wodę wylać muszę*. Будинки прикрашають зеленими гілками сосни, на стіни вішають солом'яні зірки, хрести, пучки солом'яні (*dziady*), а під стелею розміщують

дерево-полазник (*podlaźniczka* < місце *pod lazem*, стпол. *pod lasem* або дериват від апелятиву *laz (las)*); *podlaźnik, jutka, sad rajski, boże drzewko, wiecha*) – верхівку сосни, ялини, соснову гілку, оздоблену традиційними прикрасами (*opłakowe gwiazdy, światy* – облатки у формі кулі), яблуками, горіхами тощо.

Різдвяна вечеря (*wieczera postna, wigilijna wieczera*) починалася з появою першої зірки на небі поділом облаткою (прісний тонкий білий корж зазвичай прямокутної форми з білого борошна і води) на знак єднання, любові, дружби та миру: *czas (siadać, zasiadać) do (stolu, obiadu, kolacji, wigilii), dzielić się (lamać) opłatkiem* [WSF JP]. Ритуал виник у XVIII ст., поширений і сьогодні у християн римсько-католицького обряду в Польщі, Литві, Словаччині, Білорусі. Потім присутні співають колядки (*kolęda* < лат. перший день місяця) і бажають один одному здоров'я, щастя, благополуччя [6, s. 26–27; ЛКС, с. 176; 80].

До традиційних дванадцяти різдвяних пісних страв (за кількістю місяців у році) зараховують кутю (*kutia*), поширену також в українській, російській, білоруській, литовській кухні, що символізує обряд єднання з душами померлих, гарячий буряковий борщ з «вушками» (*baszcz z uszkami*), рибні страви (*karp smażony w galarecie*), пісну страву з тушкованої капусти (*kapusta z grochem*), голубці (*goląbki*), квасолю з чорносливом (*fasola z suszonymi śliwkami*), страви з грибами (*kasza z suszonymi grzybami*), борошняні вироби з солодким маком (*makielki*), на десерт – маковий рулет (*makowiec*), солодкі ламанці (*łamańce z makiem*) тощо. Під скатертину кладуть пучок сіна (символ ясел), за столом залишають порожнє місце, а на столі – порожню тарілку для несподіваного гостя («*dla niespodziewanego gościa*»), оскільки, за давнім повір'ям слов'ян, необхідно залишати їжу для духів предків. Святковий вечір зазвичай завершується відвідуванням костелу та участю в урочистому богослужінні, що починається опівночі (*pasterka, północkska*) [7, s. 10–30].

Польський хрононім *Święta Bożego Narodzenia (Narodzenie Pańskie, godne święto, gody, gwiazdka)* у формі тричленного словосполучення та його варіантів, позначає свято Різдва Христового, яке відзначають 25 грудня [ЛКС, с. 24], охоплює обрядовий цикл пам'яті народження Ісуса Христа, що триває до 6 січня (*Objawienie Pańskie, Epifania, święto Trzech Króli*): *W Boże Narodzenie weseli się wszystko stworzenie*. У цей час колядують – це старовинна народна традиція слов'ян, яка зберігає архаїчні елементи обрядових дій.

Обряд колядних обходів («*ktos*» *chodzi po kolędzie, chodzenie po kolędzie, z kolędq*) полягає в тому, що будинки відвідує група колядників (*kolędnicy*), ряджених (*przebierańcy*), які мають на собі маски тура, кози або козла, коня (*obchody z turoniem, z kozą, z konikiem, z kobyłką*) та інших тварин, що символізують здоров'я, життєву енергію. Колядники вітають господарів, виконують вірші та пісні, в яких бажають господарського і сімейного благополуччя, за що отримують ритуальне частування – спеціально приготовлені

булочки (*szczodraki – bulki szczodrakowe*). Одна з форм колядування – ходіння з різдвяним вертепом, моделлю сцени Різдва з використанням об'ємних фігур (*szopka – stajenka betlejemska*) [6, s. 30].

Розігруються також різдвяні драми, що представляють сцени з життя Ісуса Христа: *herody* (< *Herod* – Ірод, цар Юдеї): *baba jak herod; jaselka* (< *jasło*, мн. *jasła* «годівниця для худоби у вигляді ящика, похило прикріпленого до стіни чи звуженого донизу»), псл. **ěsli/*ěsla* «те, з чого їсть скотина»; стпол. *jaslka, jaslki* позначали «ясла Христа (годівниця для домашніх тварин), в які, згідно з євангельським оповіданням, Богородиця як у колиску поклала новонароджене немовля Ісуса Христа» [WSJP PAN; ЛКС, с. 62; 67].

Wigilia та *Boże Narodzenie* представлені найбільшою кількістю обрядів, що збереглися й нині. Хрононім *Boże Narodzenie* має синонім *Gwiazdka*, який фігурує в ОФ: *dać, kupić, otrzymać coś na gwiazdkę*. Магічний характер свята передає ОФ *tajemnica Bożego Narodzenia*.

Хрононім *wigilia* у значенні «переддень Різдва – Святий вечір» фіксуємо в ОФ: *obchodzić, wyprawiać Wigilię; Wigilia i Boże Narodzenie, Wigilia i dwa dni świąt, Wigilia i pierwszy dzień świąt; Wigilia i święta Bożego Narodzenia*. У значенні «святкова вечеря з нагоди Різдва Христового» ця лексема виступає в ОФ, з якими пов'язаний її акціологічний характер: *przygotować, urządzić; spędzić, wspominać wigilię; zaprosić kogoś, czekać, przyjść, szykować się na wigilię*. Традиційно святкова вечеря починається з обряду поділу облаткою – *łamać z kim opłatek; ktoś łamie się/połamał się opłatkiem; ktoś przelamuje się/przelamał się opłatkiem*. Цей обряд символізує «готовність поділитися з близькими останнім шматком хліба і виражає взаємну любов, згоду, єднання та радість» [5, s. 36]. Водночас гості виголошують одне одному побажання ((*składać*) *życzenia bożonarodzeniowe*), обмінюються подарунками (*prezent bożonarodzeniowy, pod choinkę*), сідають до столу (*siąść, zasiąść do wigilii*), частуються (*jeść wigilię/wieczerze wigilijną*). Уночі відвідують святкову службу (*msza bożonarodzeniowa, або pasterka*): *uroczysta, tradycyjna pasterka; celebrować, odprawiać pasterkę; iść, udać się, wybrać się na pasterkę*.

Традиційним символом різдвяно-новорічного циклу є ялинка (*choinka*), синонімом якого виступає розм. *drzewko*; ці лексеми представлені в ОФ, які розкривають реалемний план (*choinka bożonarodzeniowa, drzewko bożonarodzeniowe, drzewko wigilijne, drzewko świąteczne; ozdobiona, przystrojona, plastikowa choinka*), акціологічний – прикрашання деревця, ховання та шукання подарунків (*ubierać choinkę; znaleźć coś pod choinką; dostać coś pod choinkę; kupić, podarować komuś coś pod choinkę*). «Ялинка є віддзеркаленням райського дерева, дерева життя, біблійного дерева добра і зла, під яким почалася історія людства» [5, s. 43].

Звичай організації вистави вертеп (*jaselka*) віддзеркалено в таких ОФ: *odgrywać jaselka; wystawiać jaselka; chodź z jaselkami, organizować,*

przygotować jaselka; pokazać, prezentować, przedstawić jaselka; obejrzeć jaselka; wystąpić z jaselkami. Установлення різдвяного вертепу (*szopka*) спостерігаємо в ОФ: *szopka krakowska* «художньо виконаний макет вифлеємської стайні» [WJSJ PWN]; *budować, robić, podziwiać, wystawiać szopkę*. Лексема *szopka* у значенні «театральне видовище різдвяної тематики» (синонім до слова *jaselka*) представлений в ОФ, які репрезентують обряд колядування: *chodźć z szopką, obchodźć domy z szopką*. Крім того, цей обряд знаходить віддзеркалення в ОФ: *śpiewać kolędy, chodźć po kolędzie, z kolędą* (ходити з побажаннями від дому до дому з метою отримання почастунку); *posłuchać, słuchać, wysłuchać kolędy; śpiewać, wykonać, wyśpiewać, zaprezentować, zaśpiewać kolędę; słyszeć, usłyszeć kolędy; składać, zbierać kolędę* (збирати пригощання). Обряд колядування тривав до свята Стрітєння Господнього (*Ofiarowanie Paćskie, Spotkanie Paćskie, Ївїкто Маткі Boskiej Gromnicznej*), яке відзначали 2 лютого [5, s. 56].

Період від Нового року до Великого посту називають *karnawai*, або *zapusty*. Номінацію *zapusty* інколи вживають для окреслення останніх трьох днів карнавалу, їх ще називають «ostatki», «kuse dni», «kusaki» (*kusy* – диявол) чи *miksopust* (від *miksa opust* – прощання з м'ясом). З багатої обрядовості карнавалу нині залишилося дуже мало, хіба що пончики (*płeczeki*) та вергуни (*faworki*) нагадують про давні традиції. Розваги і танці асоціювали з пробудженням природи до життя після зимового спокою. У цей час «шуміли, глузували, жартували, переодягалися, робили різні витівки» [5, s. 62]. ОФ фіксують такі реалії цього періоду: *karnawai i post; karnawai i zapusty; ївїкта i karnawai; płeczeki i faworki*. Акціологічний план представлений ОФ: *obchodźć; poїegnać, rozpoczć, їegnać karnawai; przygotować sik/przygotowywać sik do karnawaiu; bawić sik, tacczyc; uczestniczyc w karnawale; robić, smaїyc faworki; zajądać sik faworkami; jeńć, nadziewać, smaїyc płeczeki; poczkstować kogoń płeczkiem*.

Помічено фраземи, які концептуалізують інші почуття, переживання та досвід, наприклад: *rajd Ївїктого Mikoїaja* – екон. розм. «очікуваний ефект від зростання цін на акції наприкінці року, що вважається біржовою аномалією, яка дозволяє підвищити прибуток від біржових інвестицій» [WJSJ PWN]; *ктоń urwai sik z choinki* – розм. «про того, хто поводить дивно, тому що не розуміє, що відбувається». У зв'язку з розширенням значення слова *szopka* у сучасній польській мові з'явилися фразеологізми *szopka noworoczna, polityczna, satyryczna* – від *szopka* «вистава, в якій відомих осіб показано на фоні актуальних подій в іронічно-жартівливий спосіб»; *robić sobie, urzadzac szopkę z czegoś* – від *szopka* «недоречний жарт»; *istna szopka, szopka z konkursem (na dyrektora), z wyborami* від *szopka* «те, що зроблено для годиться» [WJSJ PWN].

Висновки та перспективи дослідження. Польська фразеологія зимового циклу тісно пов'язана з поминальною символікою, заборонами і

повір'ями про прихід духів. Зазначимо, що польський обрядовий календар залежить від католицького календаря, тому у фразеологізмах поширена християнська лексика. Календарні польські фразеологічні єдності, зрощення, словосполучення, паремії ошадливо відбивають етнографічні особливості, виокремлюючи найістотніші елементи зимового календарного обряду. Реалемний (*kalendarz **adwentowy**, wieniec **adwentowy**, świeca **roratna**, lampion **adwentowy**, msza **roratnia**, jarmark **bożonarodzeniowy***), акціональний (*otrąbianie albo trąbianie na **adwent**; lanie wosku (przez dziurkę od klucza), rzut trzewikiem, wyścig butów, wróżby na **andrzejki**/wróżby **andrzejkowe**, obierki/skórki z jabłka, bal **sylwestrowy**, **sylwestrowa zabawa**, wypędzanie starego roku*) та агентивний плани (*wigilia św. **Andrzeja**/imieniny św. **Andrzeja***) обрядової фразеології зосереджені навколо символів та знаків календарно-обрядових свят. Семантика обрядової фразеології польської мови підтверджує загальну архаїчну основу в різних способах її вираження, відмінності спостерегаємо в назвах символічних дій та ритуальних предметів.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні календарної обрядовості у фразеології слов'янських мов.

Література

1. Adwent. URL: <https://silesia.edu.pl/index.php/Adwent>
2. *Видайчук Т.* Релігійна культура та свідомість і формування фразеологічного фонду української мови. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12528/1480>
3. *Царьова І. В.* Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнословобожанських говірок: монографія. Дніпропетровськ: Вид. «Інновація», 2015. 258 с.
4. *Bartmiński J.* Lubelska etnolingwistyka. *Analecta*, 2002. XI, z. 1-2. S. 29–42.
5. *Dziura M.* 4 pory roku. O pracy i ńwiktowaniu na Ziemi Przemyskiej. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Przemysl, 2019. 172 s.
6. *Kultura polska: Silva rerum.* Pod red. R. Cudaka i J. Tambor. Katowice: Śląsk, 2002. 272 s.
7. *Ogrodowska B.* Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne. Warszawa: Sport i Turystyka, 2004. 273 s.
8. *Skorupska-Raczyńska E.* Kto świętuje święta boże, temu pan Bóg pomoże... Święta polskie we frazeologii i paremiologii dawnej i współczesnej. *Białostockie Archiwum Językowe* (13). 2013. S. 295–313.
9. *Rutkowska K.* Obrzędowość a słownictwo w warunkach pogranicza. *Acta Baltko-Slavica*. Warszawa, 2008. 32 SOW. S. 93–102.
10. ЛКС – *Польсько-український лінгвокраїнознавчий словник. = Polsko-ukraiński słownik lingworealiznawczy*/Упорядники: О. Войцева, Г. Каміс, Є. Ковалевський. К.: ТОВ НТВ «Інтерсервіс», 2018. 192 с.

11. SFJP – Skorupka S. *Siownik frazeologiczny jkzyka polskiego*. T. 1-2. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1967–1968.
12. WSF – Flicieski P. *Wspyczesny siownik frazeologiczny*. Poznac, 2012. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/25561>
13. WSF JP – Müldner-Nieckowscy P. i Ł. *Wielki slownik frazeologiczny jkzyka polskiego*. Frazeologia.pl. URL: <http://www.frazeologia.pl>
14. WSJP PAN – *Wielki slownik jkzyka polskiego PAN*. URL: <https://wsjpl>

References

1. *Adwent*. URL: <https://silesia.edu.pl/index.php/Adwent>
2. Vydaichuk, T. *Religious culture and consciousness and the formation of the phraseological fund of the Ukrainian language [Relihiina kultura ta svidomist i formuvannia frazeolohichnoho fondu ukrainskoi movy]*, URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12528/1480>
3. Tsarova, I. V. (2015), *Ethnocultural semantics in the ritual phraseology of East Slobodan sayings: monograph [Etnokulturna semantyka v obriadovii frazeolohii skhidnoslobozhanskykh hovirok: monohrafiia]*, Dnipropetrovsk, 258 p.
4. Bartmiński, J. (2002), *Lubelska etnolingwistyka*, *Analecta*, XI, z.1-2, s. 29–42.
5. Dziura, M. (2019), *4 pory roku. O pracy i ĳwiktowaniu na Ziemi Przemyskiej*, *Przemyśl*, 172 s.
6. *Kultura polska: Silva rerum*. Pod red. R. Cudaka i J. Tambor, Katowice, 2002, 272 s.
7. Ogródowska, B. (2004), *Polskie obrzedy i zwyczaje doroczne*, Warszawa, 273 s.
8. Skorupska-Raczyńska, E. (2013), *Kto ųwiętuje ųwięta boże, temu pan Bóg dopomoże... ųwięta polskie we frazeologii i paremiologii dawnej i współczesnej*, *Białostockie Archiwum Jkzykowe* (13), 2013, s. 295–313.
9. Rutkowska, K. (2008), *Obrzędowość a slownictwo w warunkach pogranicza*, *Acta Baltko-Slavica*, Warszawa, 32 SOW, s. 93–102.
10. ЛКС – *Polsko-ukraiński slownik lingworealioznawczy*/[Uporiadnyky: O. Voitseva, H. Kasim, Ye. Kovalevskyi], Kyiv, 2018, 192 s.
11. SFJP – Skorupka, S. (1967–1968), *Siownik frazeologiczny jkzyka polskiego*, T. 1-2, Warszawa.
12. WSF – Flicieski, P. (2012), *Wspyczesny siownik frazeologiczny*, Poznac, URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/25561>
13. WSF JP – Müldner-Nieckowscy, P. i Ł., *Wielki slownik frazeologiczny jkzyka polskiego*, Frazeologia.pl, URL: <http://www.frazeologia.pl>
14. WSJP PAN – *Wielki slownik jkzyka polskiego PAN*, URL: <https://wsjpl>